

QADIMGI MISR MADANIYATI

Nishonov Zayniddin

SHDPI 1- BOSQICH TALABASI

Otamurodov Doniyorbek

SHDPI 2- BOSQICH TALABASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada misr tarixini o'rganilish bosqichlari va misr madaniyati haqida malumotlar taxlil qilingan.

Kalit so'zlar: Nil, peromidalar, Mentuxotep, Sensuret, Nubiya, giksoslar, Amenxotep,

Ahamoniylar, Aleksandr Makedonskiy

Kirish: Sharqdagi eng qadimgi despotik davlatlardan biri bo'lib, u Afrika qit'asining shimoli-sharqiy chekkasida joylashgan mamlakatdir. Nil dunyodagi eng katta daryo, uzunligi 6500 kilometr dan ortiqdir. U Markaziy Afrikaning katta koilaridan oqib chiqadigan Oq va Ko'k Nil daryolarining qo'shilishidan hosil bo'adi. Daryo to'rt sharshara-ostonalardan o'tgach 700 kilometr masofada vohadan oqib o'tadi va bir necha tarmoqlarga bo'linib o'rtayer dengiziga quyiladi. Toshqin paytida Nil ko'pdan-ko'p o'simliklar va turli tog' jinslarini oqizib keladi. Oqib kelgan tog' jinslaridan daryo qip-qizil tusga kiradi. Toshqin tugagach, o'simlik chirindilari, tuproq va tog' jinslari- dan hosil bo'lgan zarralar suv bosgan joylarda cho'kib, qoramtir quyqumlar qoldiradi. Quyqumlar qurib serhosil qora tuproqli yer hosil qiladi. Shuning uchun misrliklar Nil vohasini "Qora yer", yunonlar esa "Egipet" deyishgan. Misrning g'arb tomonida Liviya yassitog'i, sharq tomonida esa Arab qirlari joylashgan. Mamlakat janubi Nubiya to'g'ri bilan o'talgan. Misrning shimoliy chegaralari O'rtayer dengiziga borib tutashadi. Misr issiq mamlakat, u yerda yog'ingarchilik kam bo'ladi. Nil sohillarida xilma-xil o'simlik va yovvoyi mevalar, xususan lotos, papirus va qamishlar o'sib yotadi. Qadimdan hayvonot dunyosi boy bo'lib, Nil sohillarida sher, qoplon, buyvol, yovvoyi buqa, jirafa, antilopa, timsoh va gippopotam kabi katta-kichik hayvonlar yashagan. Daryoda baliq, suv hayvonlari, to'qayzorlarda esa har turli qushlar ko'p bo'lgan. Yovvoyi hayvon va o'simliklar qadim zamondan boshlab ibtidoiy kishilarning ozuqa va ov manbai bo'lgan. Misrda mis, oltin kabi madaniyat va har xil toshlar ko'p. Qadimgi misrliklar hayotida Nil daryosining ahamiyati juda katta bo'gan. Mashhur yunon tarixchisi Gerodot "Misr - Nil in'omi, tuhfasini" deb yozgan ekan. Qadimgi Misr aholisi. Misrning qulay geografik o'rni va boy tabiiy sharoiti qadim zamondan boshlab kishilarni o'ziga jalb qilib kelgan. Ibtidoiy odamlar Nil vohasiga juda qadim zamonlardan beri kirib kelishgan. Mashhur arxeolog D.D. Klarkning ma'lumotlariga ko'ra, Misrda ibtidoiy odamlar 80-90 ming yildan beri yashab kelar ekanlar. Ammo daryo toshqini odamlarning bu yerda doimo yashashlariga xalaqit bergan. Arxeolog olimlar Fayum vohasidan bundan 25-30 ming yillar ilgari yashagan odamlarning manzil-gohlarini topganlar. Bu yerdan topilgan arxeologik ashyolar shu davr odamlari yog'och, qamish, lotos va papiruslardan tayyorlangan qurib yashaganligi, tosh, yog'och va suyaklardan qurollar yasab ovchilik va termachilik bilan shug'ullanganliklaridan dalolat beradi. M. av. VI-V mingyilliklarda Misrda aholi ancha ko'payib, dastlabki qishloqlar paydo bo'lgan. Antropologik ma'lumotlarga ko'ra, Qadimgi misrliklar qorachadan kelgan, xushqomat bo'lib, kamsiq bo'lishgan. Misrga janubdan nubiyaliklar, Markaziy Afrikada esa past bo'yli odamlar - pigmeylar yoki liliputlar, g'arbdan liviyaliklar, shimoli-sharqdan esa giksos kabi qabilalar kelib o'mashganlar. Keyinchalik esa Nil vohasiga habashlar, ossurlar, forslar, yuhoniar, makedonlar va rimliklar ham kirib kelganlar. Ularning ko'pchiligi misrliklar bilan aralashib,

ularning madaniyati, tili vurf-odatlarini qabul qilganlar. Qadimgi misrliklarning mashg'ulotlari. Qadimgi misrliklar Nil vohasini yangi tosh davridan boshlab o'zlashtirib, o'troq dehqonchilikka asos solganlar. Ular oddiy ketmoncha - motiga bilan qayr yerga ishlov berib bug'doy, arpa, kiinjut, poliz ekinlari ekib ulardan mo'l hosil olganlar. Misrliklar bog'dorchilik bilan ham shug'ullanganlar. Shu tariqa Misrda dehqonchilik ancha erta rivoj topgan. Nil keltirgan loyqa tabiiy o'g'it tufayli Misr yerlari unumdor bo'lib hosilga baraka bergan. Misrliklar it, cho'chqa, qo'y, echki va qoramollar parvarish qilganlar. Chorvachilik va hunarmandchilik ham ancha erta rivoj topgan. Shu davrlarda ichki va tashqi savdo ham jonlana boshlagan. Dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik va savdo-sotiqning rivojlanishi natijasida Misrda xususiy mulk, mulkiy tengsizlik vatabaqalanish paydo bo'lgan. ¹Butun Misr ulkan manbalarining markaziy hukumat qo'l ostida to'planganligi tashqi siyosatda ham muvaffaqiyatlarga olib keldi. To'rtinchi sulolaning asoschisi Snofru (er.av. XXVIII asr) o'ta faol bosqinchilik faoliyati yuritdi. Uning boshchiligida Misr tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlari ishlab chiqildi: 1. Janubga, Nubiyaga. 2 Shimoliy-sharqqa, Sinay va Falastinga. 3. G'arbga, Liviya qabilalari tomonga. Bu yo'nalishlarda u katta g'alabaga erishdi. Ammo 4-sulolaning boshqaruvi oxirida Misrda ichki vaziyat murakkablashdi. Ulkan piramidalarni qurish va faol bosqinchilik siyosatini o'tkazishda davlatning barcha kuchlarini agressiv harakatini talab qildi, bu esa ulkan insoniy va moddiy vositalarining sovurilishiga va nihoyat mamlakatning kuchsizlanishiga olib keldi. Aholini ekspluatatsiya qilish norozilik keltirib chiqarar, ijtimoiy ziddiyatlarga olib kelar edi. 5 sulola fir'avnlar (er.av. XXVI-XXV asrlar) mamlakatdagi ichki vaziyatni mustahkamlashga intilib ulkan piramidalar qurishdan voz kechadilar. Ular markaziy boshqaruvga mahalliy va mansabdor a'yonlar vakillarini jalb etadilar. Bu bilan kiborlarning keng doiralarga yuqoriga yo'l ochib berib, Misr zodagonlarining umumiy ahvolini mustahkamlaydilar. 4 sulola vaqtida (er.av. XXV-XXIII asrlar) kichik shaharlar boylari (nomalar) va mansabdor shaxslarnig yiriklashuvi jarayoni davom etadi. Moddiy va insoniy boyliklarning mahalliy hokimiyat foydasiga qayta taqsimlanishi yuz beradi. Markaziy hukumatning Misrning tashqi siyosiy ta'siri kabiiqtisodiy va siyosiy qudrati ham qulaydi. 6-sulolaning tugashidan so'ng (er.av. XXIII asr) Memfis podsholarining hokimiyati nomigagina bo'lib qoladi. Mamlakat bir yoki bir necha nomalardan iborat talay mustaqil knyazliklarga bo'linib ketadi. Qadimgi podsholik davri tugaydi. Misrning Qadimgi Misr tarixining birinchi o'tish davri deb nom olgan tushkunlik va tarqoqlik davri boshlanadi. O'rta podsholik davrida (er.av. XXI-XVIII asrlar) umummisr davlati. Markazlashgan davlatning yarim mustaqil, bir-biriga muxolif nomalarga bo'linib ketishi umummisr sug'orish tizimining buzilib ketishiga, iqtisodning va eng avvalo butun qishloq xo'jaligining inqiroziga olib keldi. Xo'jalikning parchalanishi va ocharchilik Misr aholisning eng qashshoq qatlamlari e'tirozi va xatto ochiq qo'zg'olonida namoyon bo'lgan xalq ommalarining noroziligiga olib kelar edi. Ko'pchilik misrshunoslar yirik xalq qo'zg'olonini (deyarli mamlakatning turli qismlaridagi bir necha qo'zg'olonni) aynan 1 O'tish davrining oxiriga tegishli, deb hisoblaydilar. Bular haqida —Ipuser matalil, —Neferti matalilda hikoya qilinadi. Ammo og'ir vayronagarchilikni bartaraf etish zarurati Misr hukmdorlarining oldiga kuchli Misr davlatini qayta tiklash muammosini qo'yadi. Misrning yangi birlashishi uchun kurash ham shimolda, ham janubda boshlanadi. Shimolda birlashtiruvchi markaz bo'lib Gerkleopol, janubda Fiva bo'lgan. Fiva hokimi Mentuxotepning g'alabasi Gerakleopol bilan Fiva o'rtasidagi ayovsiz jangning yakuni bo'lib, u 6 umummisr sulolasining asoschisi bo'ldi (er.av. XXI asr). Misr jamiyatining, davlatining va madaniyatining yangi taraqqiyoti boshlanib, u uch yuz yilcha davom etadi va O'rta podsholik nomini oladi (er.av. 2005-1715 yy., 11-13 sulolalar). 11- va ayniqsa 12-sulola fir'avnlar markaziy hukumat qo'l ostida mamlakatning insoniy va moddiy

¹ E.Qosimov.-Jahon tarixi-Toshkent-2013

boyliklarini to'plab, Qadimgi podsholik davridagi umummisr sug'orish tizimini tiklaydilar. Bu vaqtga kelib, misrliklar nisbatan yumshoqroq hisoblangan misdan o'z sifatiga ko'ra yuqori turgan bronzani o'zlashtiradilar. Rivojlanayotgan iqtisod nafaqat butun aholining ehtiyojini qondirishga, balki mahsulotning ancha ortiqcha qismi: bug'doy, hunarmandchilik mahsulotlarini ham berar edi. O'rta podsholik davri Misr iqtisodining o'ziga xos xususiyati xususiy xo'jalik munosabatlari, bozor bilan aloqalar, qullar mehnatidan foydalanish keng taraqqiy topgan o'rta xo'jaliklarni mustahkamlash edi. O'rtacha yer-joylar bilan birga mayda yer egalarining mavqei oshib boradi. Kichkinagina yer uchastkasiga ishlov berish bilan an'anga ko'ra qishloq aholisi shug'ullanar edi. Mayda yer egalari bevosita ishlab chiqaruvchilarning asosiy qismini tashkil qiluvchi mayda yer egalari O'rta podsholik hujjatlarida —xemuuni-sutl—shoh odamlari¹ iborasi bilan belgilangan. O'rta podsholik davrida qullar soni Qadimgi podsholik davridagiga nisbatan ko'payadi. Qullarni keltirib chiqaruvchi asosiy manba muvaffaqiyatli urushlar bo'lib, ulardan Misrga o'n minglab asrlar haydab kelinar edi. Ular esa shohning, ehromlar, zodagonlar xizmatiga, ba'zan o'rta xo'jaliklarga ham tushar edilar. O'rta podsholik davridagi xususiy quldorchilikning rivojlanishi Misr ijtimoiy munosabatlarining xarakterli belgisidir. Misrning markazlashgan davlatga birlashtirilishidan keyin Qadimgi podsholik davridayoq yuzaga kelgan ko'psonli byurakratik boshqaruv apparati qayta tiklandi. Butun boshqaruvning eng yuqorisida fir'avn, —Raning jismidan bo'lgan o'g'lil, xudo odam turib, u mutlaq hokimiyatga ega edi. Lekin O'rta podsholik fir'avnlari mahalliy zodagonlardan kelib chiqqan nomarxlar qo'lida bo'lgan nomalarni boshqarishni uddalay olmadilar. 13-sulolaning hukmdorlari (er.av. 1789-1645yy.) mamlakatdagi ichki vaziyatni barqarorlashtirish muammosini echishga qurblari etmadi. Murakkab ichki va tashqi vaziyat, markaziy hokimiyatning kuchsizlanishi sharoitida xalq ommasining noroziligi mavud tuzum va uning hukmdorlariga qarshi ochiq xalq qo'zg'oloniga aylanib ketadi. Mamlakatda kelib chiqqan og'ir ichki vaziyatdan giksoslar birlashmasi foydalanib qolib, ular er.av. XVII asrda avval butun Nil deltasini egallaydilar, keyin esa o'z hokimiyatlarini Yuqori Misrga tarqatishga muvaffaq bo'ladilar. Shu bilan Misrda O'rta podsholik davri tugaydi va o'zga erliklar-giksoslar hukmronligi davri boshlanib, uning hukmdorlari 15-16-Misr sulolalarini (er.av.1675-1554 yy.) tashkil etdilar. Misr nafaqat uni, balki Sinay yarim orolini, Falastinni va Suriya cho'lini birlashtirgan bepoyon Giksos davlatining bir qismiga aylandi. ²13 - sulolaning qulashidan so'nggi nomalarning mustaqilligi davri va er.av. 18 asr oxiri - XVI asr o'rtasini qamragan giksoslar hukmdorligi vaqti ikkinchi Yangi podsholik davrida buyuk Misr davlati (er.av.XVI-XII asrlar). Giksoslar bilan kurashga Misrning avvalgi poytaxti – Amon xudosi sanamining umummisr markazi joylashgan Fiva shahri hukmdorlari bosh bo'ldilar. Janubiy sulolaning fir'avnlaridan biri Kamesu bosqinchilarni Misrdan haydab chiqarish uchun bo'lgan kurashga bosh bo'ldi. Ajnabiylar bilan bo'lgan kurashni Kamesuning ukasi fir'avn Yaxmos tomonidan davom ettirilib, tugallanadi. Qadimgi Misrning ajoyib davri – qariyb besh yuz yil davom etgan Yangi podsholik davri 18- 20-sulolalarni (taxm.er.av.1554 – 1075 yy.) qamrab olgan. Aynan shu davrda hududi bo'yicha katta Misr davlati bunyod etildi, qadimgi Misr sivilizatsiyasi (tamadduni) esa o'z taraqqiyotining eng baland cho'qqilariga ko'tarildi. Fir'avnlar, ulkan kuch va moddiy boyliklarga ega bo'lgan holda, xo'jalik hayotini jonlantirishga va eng avvalo qishloq xo'jaligini gullab-yashnatishga yordam beruvchi siyosatni o'tkazar edilar. Mehnat qurollarini yasash uchun (ayniqsa 19-sulola davridan) eng ko'p qo'llana boshlagan narsa bronza bo'ldi. Yangi podsholik davrida Misr iqtisodi qishloq xo'jaligi va hunarmandchilik mahsulotlarini ilgari vaqtlardan ko'ra ko'proq ishlab chiqara boshlagan edi Misrning ijtimoiy hayotidagi muhim o'zgarish bu quldorchilik munosabatlarining tarqalishi va mustahkamlanishi bo'ldi. Qullar qatori zafarli bosib olishlardan so'ng haydab kelinadigan yuz minglab asrlar hisobiga

², E.Nuriddinov, R.Mulladjanova-JAHON TARIXI-56-65

o'sib borar edi Qullarning katta qismini o'zga yurtlilar: Falastin, Suriya, Finikiyadan, Iivonliklar, nubiyaliklar va boshqalar tashkil qilar edi. Zodagonlar, saroy a'yonlari va oliy kohinlar, armiyaning qo'mondonlik tarkibida, markaziy va noma boshqaruv apparatining amaldorlari qo'l ostida to'planar edi. Qullarni boy er egalari va hunarmandlar sotib olishlari mumkin edi. Quldorchilik munosabatlari Qadimgi Misr ijtimoiy munosabatlarining umumiy tizimida muhim rol o'ynay boshlaydi. Dastlabki vaqtlarda 13-sulola Misr fir'avnlari qo'llab turgan noma zodagonlari va oliy kohinlar yuqori qatlami bosqinchiliklardan katta foyda ko'rdilar. Ulkan insoniy va moddiy boyliklarga ega bo'lgan noma zodagonlari va oliy Fiva kohinlari, o'z ta'sir kuchlaridan foydalanib, fir'avnlari siyosatining shakllanishiga ta'sir ko'rsatishga harakat qilar edilar. Noma zodagonlari va Fiva kohinlari bilan shohxizmatidagilar orasida ziddiyatlar kuchli bo'lib, bu oxir oqibatda Exnatonni diniy islohotiga olib keldi Fir'avni Amenxotep IV tub diniy-siyosiy islohot o'tkazishga harakat qilib ko'radi. Bundan maqsad, bir tomondan, Misr dinini o'zgartirish, ikkinchi tomondan esa, oliy kohinlar, ayniqsa Fivaliklar siyosiy ta'sirini yo'q qilish edi. Exnatonning diniy-siyosiy islohoti va uning barbod bo'lishi Misr jamiyatida ijtimoiy tanglikning kuchayishiga olib keldi. 9-sulolaning hukmdorlari oldida Misr jamiyatining ichki birlashuvining va uning tashqi qudratining tiklashdek murakkab vazifalar turar edi. Harbiy-siyosiy jihatdan o'nglanishning boshi Xoremxeb (er.av.1334-1306 yy.) faoliyati bilan bog'liq edi. Xoremxeb dastlab hokim sinf va armiya saflarida ichki jipslashuvni masad qilib qo'ygan bir qator islohotlarga kirishadi. Xoremxeb davrida Misr davlatining ichki va tashqi qudratini qayta tiklash uchun sharoitlar yaratiladi. Uning vorislari Ramzes I va Seti I, mustahkamlanib qolgan harbiy-iqtisodiy kuchga suyanan holda ham shimoliy, ham janubiy yo'nalishlarda kuchli tashqi siyosat o'tkazishga kirishadilar. Misr imperiyasini qayta tiklash va uning Yaqin Sharq hayotidagi ulkan rolini tasdiqlash er.av. XIII asrda Ramzes II (er.av.1290-1224 yy.) hukmdorligi paytida yuz berdi. Ramzes II ning uzoq yillik boshqaruvi ulkan Misr davlati va madaniyatitaraqqiyoti vaqti bo'ldi, ammo uning vorisi davridayoq ahvol o'zgara boshladi. Ramzesning merosxo'ri, uning 13 yoshli o'g'li Merneptax (er.av.1224-1214yy.) mamlakatning ham ichki, ham tashqi murakkab muammolarini hal etishi kerak edi. Taniqli amaldor Setnaxt ichki va tashqi vaziyatni barqarorlashtirishni uddalaydi. U taxtga o'tirib, yangi 20-sulolaning (taxm. er.av. 1200 y.) asoschisiga aylanadi. Er.av.XI asr boshida Ramzes II (taxm. er.av. 1075 y.) o'limidan so'ng 20-sulola tugaydi. Janubda Fivadagi hokimiyat Amon xudosi oliy kohini Xerixor qo'l ostiga o'tadi. Shimolda Tanisda esa 21-sulolaning asoschisi, faqat Quyi Misrda hokimlik qilgan qandaydir Smendes (Nesubanebdjed) qo'lga o'tadi. Bunday voqealar bilan Misr tarixining eng yorqin davri – Yangi podsholik davri tugadi. Taxminan er.av. 1075 yilda Yangi podsholikning yagona markaziy davlati yiqilishi bilan Misr o'z tarixining Keyingi (Kech) davriga kiradi (er.av. 1075-332 yy.). Bu davrda Misrni birlashtirishlar yo Misr oq suyaklarining biror bir guruhi (24,26 va 28 saif, 29 mendes va 30 sevvinit sulolalari) ta'sirining kuchayishi hisobiga yohud mamlakat ustida o'zga erliklar (22-23 liviyaliklar, 25 nubiyaliklar va 27 fors sulolalari) hukmdorligi o'rnatilishi hisobiga bo'ladi. Mamlakatdagi butun Keyingidavr davomidagi haqiqiy siyosiy ta'sir Misr oq suyaklarining noma guruhlari qo'lida bo'ladi. Taxminan er.av. 945 yilda Liviyaning taniqli qavmlaridan birining vakili Sheshonk I 22-liviya sulolalsini ta'asis etadi (taxm. er.av. 945-722 yy.). Sheshonk I taxm. er.av. 930 yilda Iudeya (Yahudiya)ga bostirib kiradi, Quddus, Iudeyaning ko'plab shaharlari va aholi punktlarini egallaydi, boyliklarni qo'lga kiritadi. Mamlakat ichida parokandalik o'sib borib, sulolaning o'zi turli shaharlar: Bubastis, Memfis, Garkleopolda joylashgan tarmoqlarga bo'linib ketadi. Taxm. er.av. 808 yilda Tanis hukmdori o'zini butun Misrning shohi deb e'lon qiladi va yangi 23-sulolani boshlaydi. Bu sulola ham kelib chiqishi jihatidan Liviyadan bo'lib, mamlakatni 22 sulola bilan parallel ravishda er.av. 730 yilga qadar, ya'ni maydalanib ketgan Misr nubiyadan kelgan yangi istilochilarning engil o'ljasiga aylangan vaqtgacha, boshqaradi. Misr o'zini er.av. 664 yilga qadar boshqargan kushit fir'avnlari (25 Efiopiya sulolasi, qadimgi yunonlar kushitlarni efioplar deb ataganlar) tomonidan butunla bo'ysundiriladi. Misr va Kush bir

davlatga birlashtirilgan. Ossuriya shohi Asarxadon er.av. 674 va 671 yillarda ikki yurishdan so'ng Misrni bo'ysundiradi. Ossuriylarning Misr ustidan hukmronligi 15 yil davom etadi (er.av.671-655 yy.). Kushitlar ustidan g'alaba qilgan ossuriylar 25-efiop sulolasining Misrdagi boshqaruviga barham beradilar. Shimoliy Misrning iqtisodiy hayotida muhim rol o'ynagan Sais shahri ossuriylar bilan kurash va mamlakatni qayta birlashtirish tashkilotchisi bo'lib chiqadi. Er.av. 655 yilda mamlakatni birlashtirish tugaydi. Birlashgan Misr, shuningdek Lidiya, ehtimol, Bobil bilan bo'lgan ittifoqqa suyangan Psammetix I mamlakatdan ossuriylarni siqib chiqaradi. Fir'avnlarni taxtiga 26-Sais sulolasi (er.av. 664-525 yy.) keladi. Psammetix I o'g'li fir'avn Nexo II (er.av. 610-595 yy.) Misrning Afrikadagi mavqeini mustahkamlaydi, shuningdek O'rta Yer dengizi savdosini kuchaytiradi. Er.av. 525 yilda Eron shohi Kambiz Misrga qarshi urush boshlaydi. Misr tarixida birinchi fors hukmronligi deb nomlangan davr (er.av.525-404 yy.) boshlanadi. Eron hukmronligi faqat er.av. 332 yil oxirida Iskandar Zulqarnayn (Aleksandr Makedonskiy) qo'shinlari Misrga kirib kelishi bilan tugaydi. Mahalliy aholi uni xursandchilik bilan qarshi oladi va u fir'avn unvonini oladi. Shundan boshlab Misr antik dunyoning madaniy-tarixiy hududiga kiradi va o'z tarixining yangi, ellinistik bosqichiga qadam qo'yadi Qadimgi Misr madaniyati. Misr madaniyati qariyb to'rt ming yil yaratilib, taraqqiyotining uzoq va murakkab yo'lini bosib o'tdi. Qadimgi misrliklar dini Nil vodiysi tabiiy sharoitlarining xususiyatlarini jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotining o'ziga xosliklarini aks ettirgan. Misrliklar quyosh, oy, Nil daryosi, halokatli sahro, odamga xavf soluvchi yirtqich hayvonlar, tabiatning turli kuchlariga sig'inari edilar. Dehqonchilikdagi sug'orish tizimi tashkilotchisi, odamlar va tabiiy kuchlar hukmdori hisoblangan podsholik qilayotgan fir'avn ham izzat-ikrom ob'ektiga aylanadi. Misr dini uzoq yo'lni bosib o'tib, Yangi podsholik davriga kelib tugallangan diniy tizimga aylanadi. Eng ko'p hurmat qilingan oliy xudolar: sig'inish markazi Geliopolda joylashgan kunduzgi osmonda samoviy otda aylanib yuruvchi quyosh xudosi Ra, sig'inish markazi Memfis bo'lgan bir so'zi bilan xudolar va butun dunyoni yaratgan xudoxoliq Ptax hisoblangan. Fivaliklar Ra xudosining bir qator vazifalarini qo'shgan holda Amon xudosini ilgari suradilar va u Misrning eng asosiy xudolaridan biriga aylanadi. Amon-Ra dunyoning yaratuvchisi, podsho hokimiyati, Misr qudrati homiysi hisoblanar edi. Qadimgi Misr xudolari ichida Osiris ham mashhur bo'lib, u o'luvchi va tiriluvchi tabiatning timsoli, narigi dunyo egasi, shoh hokimiyati homiysi hisoblanardi. Uning singlisi va ayoli Isida xudona, er-xotinlik va onalik homiysi sifatida tushunilardi. Osiris va Isidaning o'g'li Xor osmon va nurning timsoli edi va fir'avnning himoyachisi, uning yerdagi tajassumi hisoblanardi. Tot donolik va hisob xudosi bo'lib, ayol xudo Soxmet qudratli kuchning timsoli, ayol xudo Xatxor osmon, muhabbat va xursandchilik xudosi hisoblanardi. Nil Xapi nomi bilan hurmat qilingan. Podsholik qilayotgan fir'avnga sig'inish kuchli edi. Kohinlarning o'rgatishiga ko'ra, fir'avn inson qiyofasiga kirgan xudo deb hisoblangan. Misr yozuvi er.av. IV asr oxirida paydo bo'lgan, shakllanishning uzoq yo'linio'tgan va rivojlangan tizim sifatida O'rta podsholik davrida asos topdi. Er.av. II asro'rtasiga kelib eng ko'p ishlatiladigan ierogliflar qariyb 700 tani tashkil qilar edi. Ular asosan tosh, loy lavhalar (ostrakon), yog'och va charmga yozilgan. Keyinchalik mashhur papiruslar kashf etildi. Ierogliflar asosan hokim sinf vakillariga o'rgatilar edi. Joser fir'avni uchun birinchi piramida qurilib, keyincha bu keng rivoj topdi. Misr madaniyati tizimida ilmyuqori darajaga ko'tarilib, matematika, astronomiya va meditsina juda kuchaydi.

Xulosa

Qadimgi Misr — insoniyat tarixidagi eng qadimiy va yuksak sivilizatsiyalardan biri bo'lib, u miloddan oldingi IV ming yillikdan milodiy I asrlargacha Nil daryosi vodiysida joylashgan. Bu davr insoniyatning ko'plab madaniy, ilmiy va texnologik yutuqlari bilan mustahkam turadi. Misr davlatining tarixini shohliklar va davrlar bo'yicha tasniflash mumkin: Qadimgi Misr davlat boshqaruvi teokratik monarxiya bo'yicha bo'lgan. Fir'avnlarni davlatning oliy rahbari, diniy peshvosi va "xudoning o'g'li" sifatida e'tirof etilgan. Ularning hokimiyati mutlaq bo'lib, butun

mamlakat iqtisodiy, harbiy va diniy hayotini boshqargan. Fir'avnga ruh sifatida ma'murlar va harbiy qo'mondonlar ishlagan. Misrning Sahara cho'lidagi katta quruqlikdan iborat bo'lsa-da, mamlakatning hayoti asosan Nil daryosi vodiysi va deltasida mujassam. Bu hudud aholisining katta qismi yashaydigan, dehqonchilik joyidandir. Uning shimolda O'rta yer dengizi, sharqda esa Qizil dengiz bilan chegaradosh bo'lishi savdo va turizmni rivojlantirishga imkon beradi. Zamonaviy Misr davlati o'zining qadimiy sivilizatsiyasidan qolgan katta ahamiyatga ega bo'lgan mulkni saqlab qolgan holda, zamonaviy dunyoning iqtisodiy va iqtisodiy xavfsizligini saqlab qolgan holda. Nil vodiysining boy resurslari, Suvaysh kanali kabi strategik vazifalari, madaniy va turistik qurilishi bilan Misr global miqyosdagi muhim davlatlardan biriga tenglashtirishda davom etmoqda. Shu bilan birga, u ijtimoiy-iqtisodiy va iqtisodiy rivojlanish orqali hal qilish orqali kelajakda kelajakka intilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ABDUJABBOR KABIROV. QADIMGI SHARQ TARIXI TOSHKENT 2016
2. RAJABOV RAVSHAN JAHON TARIXI 1 QISM .RAJABOV RAVSHAN TOSHKENT YANGI ASR AVLADI.
3. F.BOYNAZAROV QADIMGI DUNYO TARIXI.TOSHKENT 2002.
4. VSEVOLOD AVDIYEV QADIMGI SHARQ TARIXI TOSHKENT 1964.
5. ANATOLIY SAGDULLAYEV QADIMGI SHARQ TARIXI.
6. Begaliyev, N., Xumoyun, A., & Shahlo, S. (2024). RTA OSIYO GIDROTEXNIKA INSHOOTLAR TARIXI SARDOBA VA KORIZLAR MISOLIDA. UNIVERSAL JOURNAL OF LAW, FINANCE AND APPLIED SCIENCES, 2(9), 57-62.
7. Бегалиев, Н. (2024). БУХОРО–ҚАРИШИ САВДО ЙЎЛИДА ЖОЙЛАШГАН САРДОБАЛАР. Science and innovation, 3(Special Issue 3), 141-144.
8. Begaliyev, N. X. (2022). ETNOLOGIK TADQIQOTLARDA TERMINOLOGIYA MUAMMOSI. Oriental Journal of Social Sciences, 2(2), 69-72.
9. Otamurodov, D. (2024). IMOM BUXORIY - BUYUK MUHADDIS ALLOMA. YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY TURIZM ISTIQBOLLARI, 1(01).
10. Sobit, K. (2023). THE LAUNCH OF SPIRITUAL AND EDUCATIONAL EVENTS IN THE NEIGHBORHOODS OF SHAHRISABZ CITY. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 6(1), 398-401.
11. Sunnatovich, Q. I., & Sobit, K. (2023). VARGANZA QISHLOG'IDAN TOPILGAN YODGORLIKLAR TARIXI (I-XV ASRLAR). JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(9), 33-35.
12. Bobokulovna, Q. F. (2024). RESPUBLIKA "TADBIRKOR AYOL" UYUSHMASINING AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOLANTIRISHDAGI ROLI. TADQIQOTLAR. UZ, 35(1), 111-113.
13. Qanoatova, F. (2024). TURIZM RESURSLARINI SHAKLLANTIRISHDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINING AHAMIYATI. YANGI O 'ZBEKISTONDA MILLIY TURIZM ISTIQBOLLARI, 1(01).
14. Tolibov, N. (2024). EKOTURIZM SOHASIDA TARIXIY JOYLAR VA OBIDALARNING AHAMIYATI. YANGI O 'ZBEKISTONDA MILLIY TURIZM ISTIQBOLLARI, 1(01).
15. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – C. 984-989.

16. Aralovna O. G. et al. Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes //Journal of Survey in Fisheries Sciences. – 2023. – T. 10. – №. 1S. – C. 5000-5006.
17. Ayonovna A. S. The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization //Global Scientific Review. – 2023. – T. 13. – C. 7-10.
18. Ayonovna A. S., Xudoyberdi o'g'li P. L. EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI ' //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 40. – №. 4. – C. 135-139.
19. Ayonovna A. S., Xudoyberdi o'g'li P. L. EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK OMIL TUSHUNCHASI ' //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 40. – №. 4. – C. 135-139.
20. Otamurodov, D. (2024). IMOM BUXORIY - BUYUK MUHADDIS ALLOMA. YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY TURIZM ISTIQBOLLARI, 1(01).